

FRANCIS BACON'IN ORTAYA KOYDUĞU HAKİKAT ÖLÇÜSÜ ve BİLGİ KAYNAĞI ÇERÇEVESİNDE YENİDÜNYA İNSANI SORUNSALININ ÇÖZÜMÜ

Dr.Öğr.Üyesi Meriç PEHLİVAN*

ÖZET

Her filozof kendi sistemi içinde, çağının ya da coğrafyasının bir problemini ortadan kaldırmak adına çözüm önerileri sunmuş ve bu önerilerin hayata geçmesini sağlayacak metotları belirlemiştir. Bu çerçevede bakıldığında Francis Bacon'ın kendi döneminde düşün insanları ve ardılları için oldukça dikkate değer fikirler ortaya koyduğu bir gerçektir. Bacon kendi toplumunun yaşadığı sıkıntıların çözümünü bilimde ve bilgide aramış; bulmakla kalmamış, bu konuda çalışması gereken her kesime yöntemsel davranış biçimleri sunmuştur. Tecrübeye dayalı öğrenmenin ve bilgi edinmenin, önce tek tek bireyler, ardından genel çerçevede toplumlar üzerinde olumlu ve sağlıklı bir davranış biçimi oluşturarak akli bir yaşama ve düşünme biçimi geliştirilmesi gerektiğinin altını çizen Bacon, karşısındaki Skolastisizm yandaşlarına karşı sağlam argümanlarla çıkabilen nadir isimlerden biridir. Bu çalışmada, özellikle günümüz insanın karşılaştığı ve aşmakta zorluklar çektiği zamane problemlerinin, Bacon ve onun ardından gelenlerin düşünceleri ve önerileriyle üstesinden gelinebileceği aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Francis Bacon, Bilgi, İdoller, Skolastik Düşünce

JEL Kodu: A13, B51, Z1

THE LEVEL OF TRUTH THAT FRANCIS BACON PUT FORWARD AND THE SOLUTION OF THE NEW WORLD'S HUMAN PROBLEM WITHIN THE SCOPE OF INFORMATION SOURCE

ABSTRACT

Each philosopher has proposed solutions within his system in order to eliminate a problem of his age or geography and determined the methods that will enable these suggestions to be implemented. In this context, it is a fact that Francis Bacon put forward remarkable ideas for thinkers and successors in his own time. Bacon sought the solution of the problems of his society in science and knowledge; he not only found the solutions but also presented methodological behaviors to every group who should work on this subject. Underlining that experience and learning based on experience should be developed first and foremost on individuals and then on societies in a positive and healthy manner, Bacon is one of the rare names who can argue against the supporters of Skolastism. In this study, it is tried to be conveyed that the problems faced by today's people and have difficulties in getting over can be overcome by the thoughts and suggestions of Bacon and his successors.

Keywords: Francis Bacon, Knowledge, Idols, Scholastic Thought

JEL Codes: A13, B51, Z1

GİRİŞ

Günümüz insanının en büyük problemi, yaşam alanında kişisel ve günlük aktarımlarla dışarıdan oluşturulmuş bakış açısından kurtulma gereği duymaksızın, genelin yararını gözetmeden, sadece kendi egoizm çıkmazının içinde sıkışarak düşünmesi ve davranmasıdır. Bu bağlamda, doğadan kopmuşluk ve ahlaki eyleme alanını bireye ya da toplumun genel kabullerine indirgemecilik karşımıza çıkan bütün problemlerin baş aktörleri olarak rahatlıkla gözlemlenmektedirler. İnsan bütünü bir parçası olmaktan öteye gidemeyecek, buna inanıyorsa da boşuna inanan bir varlıktır. Bu anlamda da sahip olduğu farklılığı ya da her fırsatta öne çıkarmaktan çok hoşlandığı önceliği, gerçekten onun iddia ettiği

* Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Yalvaç Meslek Yüksekokulu, mericpehlivan@isparta.edu.tr

derecede kayda değerse, bunu kanıtlayabileceği tek mecra eylemlerini ortaya koyduğu mecradır. İnsan eylemsel bir varlıktır, eylem ortaya koyabilen, eyleyebilen bir canlıdır. Düşünen, hisseden ve eyleyen bir canlı olarak insanın üç boyutluluğu söz konusudur. Bu boyutların düşünce boyutu, insanın felsefe ve bilim yapabilmesini; hissetme boyutu, inanmasını ve duyumsamasını; eyleme boyutu davranmasını, dolayısıyla ahlaki yapılanmaya konu olmasını sağlamaktadır. Türk toplumu baz alınarak konuşmak gerekirse, *ahlak* kavramsal olarak doğru konumlandırılmamış bir kavramdır. Toplumun neredeyse bütün kesimleri tarafından, eğitim ya da sosyo-ekonomik gelişmişliklerin dahi önüne geçemediği bir yanlış ön kabule kurban giden ahlak kavramının bu talihsizliği, pratik düzenin birçok sorununa temel teşkil etmektedir. Yenidünya insanının sorun yaşadığı ve temel insan haklarını dahi kaybetme noktasına geldiği hemen hemen her coğrafyada karşılaşılan durum aynıdır. İnsanların bilim be bilgiden sapması, oldukça kişisel ya da belli camiaların özelinde sınırlandırılarak, sadece onlar için bir anlam teşkil edebilecek sığ düşünme biçimlerine neden olmaktadır. Savaşlardan açlığa, sosyo-ekonomik uçurumlardan nefret ve insanlık suçlarına kadar her türlü sorunsalın kaynağını, bilgi ve bilimin eksik ya da yanlış kodlanmasında veya hiç referans alınmamasında bulabiliriz.

İnsanoğlunun öğrenmesi ve öğrenilmesi için mücadele vermesi gereken tek fikir, bütün olarak bir doğal akış ve mantık çerçevesinin bir parçası olduğumuz fikridir. Tabiat ve doğal ahenk, çoklu yaşam için gereken bütün malzemeyi zaten sunmaktadır. Kişisel yapılanmalar da adı üstünde kişisel iyilik ve kötülük belirleyicisi oldukları için, çoğunluğun ya da çağa göre gerçekleşen değişikliklerin tahakkümü altına giremeyecek kadar sübjektif kalırlar. Nitekim iyi ve kötü davranış dediğimizde, sadece çoklu yaşam için konuşuyor olmamız gerekir. Bireysel iyi ve kötüyü, ancak o birey olabilirsek kavrayabiliriz ki, bu imkansızdır. Çoklu yaşamdaki iyiyi ve kötüyü ölçmek için de ne bir başkasının ne de bir grubun sunduğu ya da sunacağı gerekçeler listesine muhtaç değilizdir; bu ölçüm için en başta ve sadece ait olduğumuz tabiatın doğasına, dolayısıyla kendi doğamıza uygun hareket etmek yeterli olacaktır. Bu düsturla hareket etmeyi, yaşamayı, yönetmeyi ve insana özgü sistemler kurmayı başarabilirsek, karşılaşılan ve insanlığın başına büyük belalar açan sübjektivizm kuyusunun içine düşmekten kurtulmayı becerebiliriz. Buradaki asıl kaygı, bütün önyargılardan ve ön kabullerden kurtulabilmek, en büyük yeteneğimiz olan dili ve bilinçli eylemeyi faydaya ve bütün insanlık adına iyiliğe yontmayı becerebilmenin yollarını tartışmaktır. Kendi egoizmi ve hegemonyası altında, hem kendini hem de bütün insanlığı çöküşe mahkum eden hakim ve zalim yönetimlerin üstesinden gelip, insanlığı bu çıkmazdan kurtarmanın tek yolu bu olacaktır. Bacon'ın kendi sistemi içinde tutarlılıkla ve ısrarla yapmayı görev bildiği şey de tam olarak bu olmuştur. Ortaçağ zihniyetinin itaate dayalı, üretimden ve yenilikten yoksun, dayatmacı ortamında bir çıkış yolu aramıştır.

Francis Bacon, 1561 yılında Londra'da, York House'da dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim alan Bacon, felsefesinde, skolastik anlayışın karşısında düşünceler dile getirmiştir. Ortaçağ skolastik düşüncesinin savunduklarının yerine yenilerinin gelmesinin gerektiğini vurgulamasıyla ve bu yolda düşünceler ortaya koymasıyla, hem çağının hem de ardıllarının fikir ilerlemesini epeyce değiştirmiş bir isim olmayı başarmıştır. 13 yaşındayken girdiği *Cambridge Trinity College*'de Aristotelesçi felsefeye ciddi eleştiriler getirmiş, yeni bir düşünce dünyası kurma adına altı bölümden oluşmasını planladığı *Great Instauration (Büyük Yenilenme)* isminde bir projeyi gerçekleştirme çalışmalarına başlamış ancak bu tasarımı tamamlayamadan 1626 yılında vefat etmiştir (Topdemir, 1991:51). Bu çalışmada yararlanılan *Novum Organon* bu projenin sadece ikinci bölümüdür. Elinizdeki bu çalışmada Bacon'un hakikat ve bilgiye ulaşma konusundaki tavrı ele alınacaktır. Bu konuda ilk etapta elbette Aristoteles felsefesinin ve Bacon'un yaşadığı dönemin derinlemesine bir incelemesi yapılması gerektiği düşünülse de, çalışmanın sınırlarının belirlenmesi açısından, böyle bir girişimde bulunmaya gerek görülmemiştir.

1. GENEL HATLARIYLA BACON'IN FELSEFESİ

İngiliz emprizminin başlatıcılarından sayılabilecek olan Bacon, hakikatin ölçüsü ve bilginin kaynağı konusunda oldukça bilimsel bir tavır takınmış, maddeci ve mekanist bir bakış açısının savunuculuğunu

yapmış ve doğalcı bir tavır takınarak pozitivizme yaklaşmıştır (Cevizci, 1999:96). Bacon'a göre klasik kuram ve yöntemlerin çıkmaz denebilecek tarafları çok fazladır ve düşüncenin yeni sistem ve doktrinler çerçevesinde ilerletilmeye çalışılması esas alınmalıdır. Bu bağlamda özellikle ve öncelikle vahiy ve akıl birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmalıdır. Çünkü esas olan bilimsel bilgidir ve akıl ile vahyin sınırlarının birbirlerinden ayrı olarak belirlenmesi, aklın kendi doğasına uygun olarak çalışıp, bilime gerektiği gibi hizmet etmesini sağlayacaktır. Nitekim bilim, bir ilerleme gerektirir, içeriğinde bir gelişmenin taşıyıcısı olarak kendini gösterir; dolayısıyla bilgiyi de güç olarak kabul etmek esastır. Bilim doğanın özünün kavranması ve evrene ilişkin açıklamalar yapılabilmesi yolundaki tek araçtır ve tam da bundan dolayı Bacon kendi zamanına kadar ihmal edildiğini düşündüğü bilime gereken önemin verilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Ona göre insanoğlu doğaya egemen olmak istiyorsa, doğayı bilmeli ve onun yasalarından haberdar olmalıdır. Bunun yolu da elbette bilim yapmaktan geçer. Bacon, bilimin bunu yapma yolu olarak da, zihnin önyargılarını temizlemesi ve tümevarım yapmasını vurgulamıştır. Rönesans'ın ve onun getirdiği yeni doğa bilimi düşüncesinin etkisinde yaşayan ve düşünce üreten Bacon'ın felsefesinin ana düsturunun "*Bilgi güçtür.*" olması hiç de şaşılacak bir şey değildir. Esasen bütün felsefesinin temelinde insan egemenliği fikri vardır ve bilgiyi güç saymasının sebebi de, insanı doğaya egemen kılacak tek şey olarak bilgiyi görmesinden kaynaklanır. Doğanın gücünün karşısına korkmadan çıkabilmenin yolu, Bacon'a göre bilgidir. Doğaya egemen olmanın yolu da, önce onun yasalarını öğrenmekten geçer ve bunu bize öğretecek olan da bilimdir. Bacon o zamana kadar yapılan bilimsel ve teknik birçok gelişmeye hakkını vermiş ve onları desteklemişse de, her birinin metodik anlamda sağlıklı olmadığını, aslında bir yöntem çerçevesinde değil de tesadüfen gerçekleştiğini belirtmiştir.

Bacon'un bilime verdiği önemi, özellikle devlet ütopyası olarak kabul edilebilecek olan eseri *Nova Atlantis (Yeni Atlantis)*'te rahatlıkla görebiliriz. Eserde bahsedilen *Ben Salem* adındaki devlet tamamen bilime dayandırılmış bir devlettir. Dünyayla hiçbir bağlantısı olmayan bir adada kurulmuş olan bu devletin on iki yılda bir dışarıya bir gemi yollaması ve bilimsel ve teknik çalışmalardan bu yolla haberdar olması söz konusudur. Adada yaşayan insanların sağlık ve ahlak alanlarında, doğruluk ve dürüstlük anlamında muazzam sayılabilecek bir kültürleri vardır. Devlette her türlü bilimsel çalışmayı ve araştırmayı düzenleyen, yüksek kültürü sağlayan ve koruyan *Bilimler Haznesi* isimli bir örgüt bulunmaktadır. İşte Bacon'ın ideal devlet anlayışında esas olan, bilgidir. Toplum bilgiyle donatılmalı ve bilimsel verilerle düzenlenip yönetilmelidir (Gökberk, 1999:91).

Bacon'ın kurtulmak ve bir yana bırakmak gerektiğini savunduğu önyargılar, önceden edinilen bilgiler ve sanılardır. Bacon bunlara *idol* adını vermiş ve bunları dört gruba ayırmıştır. Birinci grup idoller *soy idolleri (idola tribus)* (Bacon, 1999:22) dir ve insanın doğasında bulunduğu için bütün insanların soyunda ortak olarak bulunan idollerdir. Bacon'a göre bu idollerin bize yaptırdığı şey, nesnelere, doğayı kendi ölçütlerimize göre değerlendirme yanılığına düşmektir. Fakat insanın algılama şekli hiçbir zaman nesnelere yüklenmeye uygun olmamıştır. İkinci grup idoller, *mağara idolleri (idola specus)* (Bacon, 1999:22) dir. Bu idollerden kastedilen bireyin kendi ön kabulleridir ve Bacon'ın bu idollere bu ismi vermesinin sebebi, *Platon*'un mağara alegorisinin bu idollerin ifade ettiği şeyle örtüşmesidir. Buna göre, her bireyin doğayı ve nesnelere algılaması kendini hapsettiği mağarası çerçevesinde gerçekleşir. Burada önyargıların sebebi, bireylerin yetiştirme tarzlarının, beklentilerinin, onlara öğretilenlerin doğa karşısında onları sınırlamış olmasıdır. Üçüncü grup idoller *çarşı idolleri (idola fori)* (Bacon, 1999:24) dir. Bu idollerin sebebi, dildir, kelimelerin düşüncelerimizi sınırlaması ve bizi yine önyargılara götürmesidir. Tarihte ortaya koyulmuş bütün düşünceler bir dil sistemi içinde ortaya koyulmuş ve maalesef onları bu dilin bize aktardığı kadarıyla almışızdır. Bacon için bu tip idoller en tehlikeli idollerdir; çünkü karşı çıkarak felsefesinin çıkış noktası yaptığı geleneksel düşünce, hükümünü bu idoller sayesinde sürdürebilmiş ve bilimin önünde engel teşkil edebilirse bunu insanlara yüklediği dilsel alışkanlıklar sayesinde yapabilmiştir. Dördüncü ve son grup idoller, *tiyatro idolleri (idola theatri)* (Bacon, 1999:27) dir. Bu idollerin sebebi de, eski kuramlara ve otorite kurmuş üst sistemlere körü körüne inanmaktır. Bu idoller yüzünden, yanlış veya hatalı olsalar bile, eski

kuramcılarının fikirleri benimsenmeye ve aktarılmaya devam eder. Özellikle bu idol çerçevesinde Bacon'ın, fikirlerinin sorgulanmadan kabul edildiğini savunduğu ve bu konuda eleştirdiği isimlerden en önemlisi *Aristoteles*'tir (Gökberk, 1999:216).

Bacon, sıraladığı ve kurtulmak gerektiğini savunduğu idolleri bu şekilde belirlemiş ve bu idollerden sıyrılabilir ve arınabilirsek doğayı anlama ve öğrenme yolunda sağlıklı adımlar atabileceğimizi belirtmiştir. Bu, Bacon'un metodunun birinci aşamasıdır. Metodun ikinci aşaması ise, doğayı bize tanıttak yolun belirlenmesidir ve ona riayet edilmesidir ki, Bacon bu yolun *tümevarım (indüksiyon)* olduğunu vurgulamıştır. Bacon'ın felsefesinde tümevarım oldukça önemli bir yer tutar, üstelik felsefe tarihinde tümevarım yönteminin kurucusu sayılabilecek bir isimdir Bacon. Bacon'ın eseri *Novum Organon*, tarihte tümevarım mantığı kurma yolunda bilinen ilk girişimdir ve bu nedenle, birçok yetersizlikleri olduğu kabul edilmesine rağmen, dünya literatüründe önde gelen bir yer tutar (Reichenbach, 1981: 62). Öyle ki, felsefe tarihinde Bacon'a *indüksiyon peygamberi* denmektedir (Reichenbach, 1981: 155).

“Tasım, önermelerden, önermeler de kelimelerden ibarettir; kelimeler ise kavramlara işaret eder. Bu nedenle, eğer bütünün temelini oluşturan kavramlar karışık olarak ve şey'lerden dikkatsizce soyutlanmışlarsa üstyapıda bir sağlamlık yok demektir. Öyleyse bizim tek ümidimiz gerçek tümevarımdır.” (Bacon, 1999:10)

Bacon'a göre tümevarım sayesinde olayların özü ve formu kavranacaktır. Şöyle ki; olayların özüne ulaşabilmek için olaylarla ilişkili bir özellik belirlenir ve akabinde bu özellik çerçevesinde bilinebilecek bütün oluşumlar bir araya getirilir. Bu özelliğin bulunduğu oluşumlar, bulunmadığı oluşumlar ve kısmen bulunduğu oluşumlar tek tek incelenir. Tümevarım işlemi yapılırken söz konusu olan şeyin dışında tutulması gereken her şey atılmalıdır. Bu durum sadece ilgilenilen şeyle ilgisi olmayan şeylerden kurtulmak adına yapılır. Çünkü tümevarımın esas amacı olumlu olanın bulunmasıdır; bu da, ilgisi olmayanları olumsuz olarak değerlendirirsek, olumsuzların dışarıda kalmasını sağlamaktan geçer. Bu yapıldıktan sonra elde kalan ve olumlu olarak nitelendirdiğimiz veriler düzenlenmelidir. Ancak bundan sonra, söz konusu olguyla ilişkili olarak birtakım önermelere varmak mümkündür. Bacon bununla işin bitmediğini, önermelere varmanın son nokta olmadığını, incelemeye konu olan şeyin kendisini belirgin bir halde göstermiş olmasının gerektiğinin de altını çizmiştir.

Bacon'un yeni tümevarım anlayışının bilinen tümevarım anlayışından farkı; basit anlamda bir yasa koymaması, iki olay arasındaki ilişkiyi bulmaması, bir kavramla kendi içinde uğraşmasıdır ve Bacon'un bu yeni tümevarımının birtakım kuralları vardır. Birinci kurala göre algılardan genel kavramlara yükselmek ve buradan da orta terimi bulmak hızlı bir şekilde yapılmalıdır. İkinci kurala göre de tek tek olgulardan önermelere giderken acele genelleme yapılmamalıdır, tam tersine oldukça ağır gidilmelidir (Topdemir, 1999:54). Nitekim Bacon'un genel felsefi tavrı açısından da bu fikri benimsemesi garipsenmemelidir. O, önceki felsefi fikirleri reddederek ağır ağır kendi yeni felsefesini geliştirirken, olguları çıkış noktası olarak almış, olgulardan yola çıkarak güvenilir ve tümel önermelere ulaştıran bir yöntem bulmaya çalışmıştır. Bu da onu bir tümevarım yöntemi teorisi geliştirmeye ve bu yöntemi açık olarak kavramaya yöneltmiştir. Bu bakımdan onu modern mantığın kurucusu olarak sayarsak, yanlış olmayız. *Aristoteles*'in tümdengelim yöntemini tek yanlı ve yetersiz olarak görmüş, araştırma mantığına uygun bir yöntem bulmak istemiş ve Rönesans'ın beraberinde getirdiği yeni bilgiler edinme kaygısını giderme yolunda büyük bir adım atmıştır. Rönesans'ın Bacon sayesinde amacına yeterince ulaştığı söylenebilir. Rönesans'ın da etkisiyle Bacon'un esas meselesi, aklın selameti olmuştur. Ona göre tek başına bırakılan akıl, aletlerle desteklenmeyen bir el gibi güçsüzlüğe mahkum olacaktır (Bacon, 1999:8). Akıllı bu konuda eğitmek ve bilgiye ulaşmak için yeni bir mantık geliştirmek şarttır. Çünkü *Aristoteles*'in tümdengelimsel mantığı bilgiye ulaşmak için gerekli bilimsel çalışmalar için yeterli donanıma sahip değildir. *Aristoteles* veri yığınlarını sorgulamadan, test etmeden, geliş güzel bir şekilde kullanmıştır. *Aristoteles*'i doğanın yeni bilgisini

elde etmek için sistematik bir biçimde deney kullanmamakla itham eden Bacon'a göre tümevarım uygulanırken deney etkin olarak kullanılmalıdır. Ayrıca Bacon Aristoteles'i, genellemelere çok hızlı bir şekilde gittiğini söyleyerek de eleştirmiştir. Ona göre Aristoteles, birkaç gözlemi en genel ilkelere bir anda ulaşmak adına yeterli görerek hata yapmıştır. Başka bir eleştirisinde de Bacon'un Aristoteles'i, tümevarım konusunda olumsuz örnekleri hesaba katmaması, birkaç olumlu örneği genelleme yapmak için yeterli bulmasından dolayı tenkit ettiğini de görmekteyiz (Topdemir, 1999:54). Ayrıca Bacon, Aristoteles'i eleştirdiği kadar Aristotelesçileri de Aristoteles'in fikirlerini çarpıttıkları yönünde eleştirmiştir. Buna göre, Aristotelesçiler, Aristoteles gözlem yönteminden yararlanmanın gerekliliğini savunmuş olmasına rağmen bunu atlayarak ileride yapılacak bilimin önünü kesmişler ve bilim karşıtı dogmatik bir görüşün ortaya çıkmasına sebebiyet vermişlerdir (Topdemir, 1999:55).

Bütün bu düşünceler ışığında Bacon'u tam olarak olmasa da bir görgücü olarak saymak mümkündür. Ona göre vahiy dışındaki bütün bilgiler duyumlardan kaynaklanır. Dolayısıyla da yalnızca tikeller vardır. Zihin duyuların algıladığı şeyler üzerinde düşünmektedir. Bu durumda bilgi hem deneysel hem de aklidir. Ancak aklın kendine has, önceden belirlenmiş veya yüklenmiş doğruları bulunmamaktadır. Bilgi doğuştan gelse de, kendisi önsel bir nitelik arz etse de, akılsal bir tarafı vardır (Thilly, 2000:49). Bacon insanın aklının kendi haline bırakılmaması, metotsuz bir vaziyette, yukarıda da kendi ifadeleriyle belirttiğimiz gibi, güçsüzleştirilmemesi gerektiğini savunmuştur. Bu yüzden de buna neden olabilecek her şeyi eleştirmiştir. Ona göre onun zamanına kadar hep bilinenler tekrar edilmiştir. Dolayısıyla bunların bilimsel anlamda bir yarar sağlamaları beklenemez. Üstelik bunlar idollerini desteklemekten ve kuvvetlendirmekten başka bir işe yaramazlar. Aristoteles'in evreni tasvir ederken kullandığı kıyasın temelinde, doğaya bakarak belirlenmeyen kavramlar vardır. Oysa gerçeği araştırmanın yolu duyulardan ve tikellerden giderek en genel aksiyomlara doğru yavaş yavaş ilerlemekten geçer. Bacon'a göre bir metot kullanmayan kişi, doğru yolda gitmeyen süratli bir koşucuya benzer. Onun sürati ve ustalığı olsa olsa hatasını kuvvetlendirmeye yarar. Oysa doğru yolda giden bir topal onu geçer (Akkaş, 1996:57).

2. BACON'IN FELSEFESİ IŞIĞINDA YENİ DÜNYA İNSANI SORUNSALINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yukarıda ana hatlarıyla aktarılan Bacon'ın felsefi görüşleri ışığında, az gelişmiş ve gelişmekte olan bütün toplumların karşı karşıya kaldığı problemlere düşünsel ve eylemsel boyutta çözüm önerileri getirilebilir. Öncelikle yapılması gereken, geleneksel öğretilerin ve öteden beri getirilmekte olan birtakım ön kabullerin terk edilmesi olmalıdır. Felsefenin o dönemlerde aldığı tavrı gereği *akıl-vahiy çatışması* olarak nitelendirilen bu durum, günümüzün din-bilim ya da laik-laik olmayan çatışmalarına denk kabul edilebilir. İnsanlık için öteden beri sorun teşkil eden ve birbirinden ayrılmadığında yaşamsal problemlere sebebiyet veren bu ikiliğin ortadan kalkması, gerek yönetsel gerekse de düşünsel birçok engelin ortadan kalkmasına yarayacaktır. Öyle ki; insan tek boyutlu olmamakla birlikte, boyutları birbirinden ayrılmadığında da anlaşılması çok güç bir varlıktır. İnsanın bireysel var oluşuyla toplumsal bulunuş biçimleri, aynı potada eritilerek değerlendirilemez. Bir bireyi kendi dinamikleri içinde, bunun gibi birçok ikilik hatta daha fazla şey olma bağlamında değerlendirmek ve incelemek mümkün ve gerekli iken; aynı bireyi toplumsal fert olduğu anda, keskin sınırlarla kategorilendirip değerlendirmek gerekmektedir. Bu demektir ki; bireyler özellikle manevi ya da ruhani boyutlarının yansımalarıyla tamamen kendilerine özgüdürler ve genel değerlendirmelerde ölçüt olarak kabul edilemezler. Gelenekler ve inançlar kişisel yaşantıların ölçütleri olabilirler sadece. Toplumsal birliktelik söz konusu olduğunda insanlar, ortak ve tartışmasız aynı düzlemde ele alınabilecek tek bir boyutla, akılla hareket etmelidirler. Aklın metodu da bilim olmalıdır. Din bireysel bir değişkendir ve bu özelliğiyle insanların tek bir paydada buluşmalarına engel teşkil eder. Her insanın kendi iç dünyasına ve özel yaşam alanının dayatmalarına bağlı olarak dinin, genel bir sosyal yapı oluşturması beklenemez. Oysa akıl ve dolayısıyla bilim, evrensel ilkelerle olgu gözleme ve veri elde etmenin

sistemi olarak, kendisini bütün insanlar için aynı tesirle gösterebilir. Bir parçası olarak içinde yaşadığımız ve onun kural ve akışına ayak uydurmayı öğrenmek zorunda olduğumuz tabiat, bir realite bütünüdür ve soyut bir bakış açısıyla değil somut eylemlerle içine nüfuz etmeyi gerektiren bir yapı teşkil etmektedir.

Bacon'ın *idol* adını verdiği bütün prangalar, insanın doğal davranış biçimini göstermesini engelleyen ve insanı, yine insan ama egemen insan tarafından yapılmış görünmez hapisanelerde kilitli tutan genel kabullerdir. Bu kabuller, sorgulanmadan dogmatik olarak, sanki doğuştan getirilen kodlarmışçasına insanın düşünme ve eyleme yeteneğini köreltirler. İnsanlar birer makine, birer robot misali, o güne kadar olagelmış her davranış biçimini düşünmeden devam ettirmek için kurulmuşlardır neredeyse. İdollerden, yani zihinsel engelleyicilerden, dolayısıyla çağın hakim politikasının dayatmacı gardiyanlığından kurtulmak ve geleneğin aşmayı engellediği setlerden azade olmak yolunda adımlar atılmalıdır. Toplumsal yaşam ve birtakım sosyal hayatta birtakım genel-geçer, evrensel ve nesnel kabuller gerektirir. Buna rağmen toplumlar, hakim sınıf çerçevesinde belirlenecek insan ürünü değişken, öznel ve bağlayıcı birtakım düzenlemelerle işletilecek olursa, sosyal hayatta da, genel idarede de her uygulama fevri bir hal alacaktır. Oysaki bilimin ve ortak aklın, yani bilginin ışığında çizilecek yol, herkese aynı mesafeden ve aynı etkiyle temas etmeyi başaracaktır. Çünkü akıl, herkeste ortak ve aynı somut işleyişe tabi olan yegane yetidir. Çağımızın en büyük problemi olan yozlaşma ve kişiler nezdinde belirlenen, kişiler değiştikçe değişmeye mahkum olan politikaların ortadan kaldırılması, herkesin üstünde anlaşabileceği ve doğalarına uygun olarak benimseyebileceği yeti olan aklın metodu kullanılmaya başlandığında gerçekleşecektir.

Bacon'ın metodolojisi de oldukça manidardır. Bacon aklın metodunu tümevarım olarak kabul ederken, tek tek olayların ve bu tek tek olaylar neticesinde elde edilecek verilerin yol göstericiliğini, bilimsel genellemeler yapmaya en uygun olan olduğu için desteklemiştir. Özellikle toplumsallık açısından bakıldığında, örneğin tümdengelim metodunu kullanmak ilk olarak; *tümün* ne olduğunun belirlenmesi noktasında sorun çıkaracaktır. Geleneksel ve vahye dayalı anlayışa göre, tümün ne olduğunu saptamak basittir; tüm, genel kabuller, yani egemen sınıfın kabulleridir. Ancak bu durumda, egemen sınıfın dışında kalan fertlerin topluma etkisi ya da toplumdaki aldıkları etki görmezden gelinmiş olacaktır. Bu sınıf dışında kalan bireylerin de toplumun bir parçası ve yürütücüsü olduğu göz önüne alınacak olursa, tümevarıma başvurmak mecburiyeti karşımıza çıkacaktır. Bununla beraber, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde ve kozmopolit toplumlarda karşılaşılan bir problem olarak, egemen sınıfın sürekli değişkenlik göstermesi insanı ayrı bir çıkmaza sokmaktadır. Böylesine hassas bir mevzunun, biri ya da birileri tarafından sürekli şekil değiştirmek durumunda bırakılması, toplumsal bir dengesizlik ve istikrarsızlığa sebep olacaktır. Bu noktada yine, tümevarımın seçilmesi gerektiği net bir biçimde anlaşılacaktır. Özellikle yönetsel anlamda, toplumun karar verme mekanizmalarının toplumun kendisinden ayrı ve üstün düşünülmesi mümkün değildir. Bu yüzden de öncelikle, karar verme mekanizmalarının herhangi bir öznel görüş ya da yaşantı biçimine göre şekillenmemiş olması gereklidir. Karar verme mekanizmaları, genelin faydasını düşünecek oluşumlar olmalıdır. Bu birimler, işleyiş açısından birtakım genel-geçer kurallar çerçevesinde eylemek zorunda olan birimlerdir. Burada da devreye aklın ve metodun birliği girmektedir. Varılacak olan *tümün* çağa, mekana, moda ve ekonomik kazanç kaygılarına göre değişkenlik göstermemesi gerektiği esasına dayanarak, bilgi temelli ve tek ölçütün akıl olduğu bir sistem kurulduğu takdirde, yine özellikle yönetsel anlamda asgari müşteregin faydası sağlanmış olacaktır.

Doğanın olguları doğru incelendiğinde görülecektir ki; doğa, kendi içindeki bütün grupları (azınlıkta olanları dahi) iç dinamikleri ve işleyişinde sabit, değişmez ve eşit bir biçimde barındırmayı ve yaşatmayı başarmaktadır. Güçlü olanın çıkarlarına göre değiştiği ya da sistemi ters döndürdüğü bugüne kadar görülmemiş olan doğanın yapısal ve işlevsel panoraması, insana çok fazla ipucu vermektedir. Bacon da genel felsefi sistemi içinde insanın, kendi ortak akıl ve bilgi yeteneğiyle, doğanın başardığını başarması gerektiğinin altını çizmiştir. Doğayı kontrol edebilmek de, doğanın içinde varlık sürdürebilmek de, doğanın handikaplarını aşabilmek de bu şarta bağlıdır, ortak akıl ve

bilgi birliği şartına. Politik oluşumlara ya da toplumsal yapılanmalar bu birlik çerçevesinde oluşturulduğu takdirde, insanın özüne en uygun yaşam biçimi kurgulanmış olacaktır. Çağımızın birçok sorununun da bu fikrin yardımı ve yönlendirmesiyle aşılabacağı aşıkardır. Yenidünyanın yeni insanın düştüğü hata; teknolojik, ekonomik ya da bilimsel bütün gelişme ve ilerlemelere rağmen, geleneğin ve katı dini yapılanmaların tutuculuğunu bırakamamış olmasıdır. Bireysel olarak inanmak ya da bu inancın hangi boyutlarda olduğu tartışmaya açık olmamakla birlikte, toplumsal fayda ve iyi elde etme noktasında, geleneksellikten kurtulmak gerektiği kaçınılmaz bir çözüm olarak karşımızdadır.

Bacon bir ampiristtir, yani deneyciliği savunan bir düşündürdür. Gelenekselliğin beraberinde getirdiği ve insanların kolayca kaçmayı ya da itaat etmeyi daha konforlu bulmalarından dolayı tercih ettikleri, öncelleri takip etme davranışını eleştirir. Bilmenin, soru sormaktan değil, denemekten geçtiğini; deney öncesi (apriori) bilginin gereksiz bir bilgi olduğunu savunan Bacon, peşin yargılardan kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır. Kurduğu ütöpik ülke Yeni Atlantis'te kurguladığı her detay, bilimin ışığında yaşayacak bir toplumun ne kadar erdemli ve tam anlamıyla ne kadar sosyal olacağına hizmet edecek biçimde şekillendiğini kanıtlamaktadır. Bu anlamda bir toplum ve siyaset felsefesi yapan Bacon'ın sistemi, doğru okunduğunda yenedünya insanı sorunsalını çözmeye oldukça iyi hizmet etmekte; ütöpik ülkesi Yeni Atlantis, örnek alınması gereken bir toplumsal yapı modeli olmaktadır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi Bacon'un felsefesi, yeni kavramıyla oldukça iç içe olan, bu kavram çerçevesinde gerçekleştirilen bir felsefedir. En genel ifadesiyle, kendisinden önce yapılan geleneksel felsefeye ve özellikle Aristoteles felsefesine karşı yeni bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Bu felsefenin amacı, bilimin felsefeden ayrılmaksızın, ikisinin karşılıklı etkileşimi ve ilişkisi bağlamında hak ettiği yere getirilmesi olmuştur. Rönesans'ta insan özneleşmiş, doğa nesneleşmiştir. Ortaçağ düşünce sistemindeki mutlak özneye bağlı olması dayatılan insan, yerini belirleyici özneye bırakmıştır. İnsan kendini, özellikle bilen yönünü içermek üzere üstelik bir eylem öznesi olarak yeniden kurarken, doğayı da dönüştürme istemleri eşliğinde nesne yapma çabasına girmiştir. Bacon'un Novum Organum'u da bu dönüşümün manifestosu olarak görülebilir (Çotuksöken, 2002:133). Bacon, önyargılara karşı savaş açmış, deneye ve deney dünyasına tümüyle bel bağlayarak insani aklın somut ürünlerinden biri olan bilimin, özellikle doğa bilimlerinin öncülüğünü yapmış, düşünmenin üzerinde düşünerek insan dünyasına yeni düşünme yolları sunmuştur. Onun yeni insan, yeni toplum anlayışı da tümüyle bu temel üzerinde yükselir, ilerleme düşüncesi, toplumun, insan dünyasının bilimsel yöntemle yeniden kurulmasının planları gözler önüne serilir. Bilimin önderliğinde artık insana ve topluma biçim verilecektir. Böylece bir yandan bilimsel ütopyalar dönemi başlarken, bir yandan klasik pozitivizmin de temelleri atılmıştır (Çotuksöken, 2001:241). Rönesans'ın getirdiği yeniliklerin de işini kolaylaştırması sonucunda Bacon, yeni felsefeyi, yeni metot anlayışını ve yeni bilimsel bakış açısını ifade edebilme şansı bulmuş ve bu konuda çığır açan bir isim olmayı başarmıştır.

Bu çalışmada ise, Bacon'ın Ortaçağ'da yapmaya çalıştığı şeyin, kurduğu sistemle geleneğe karşı çıkışının günümüze nasıl uyarlanabileceği tartışılmaya çalışılmıştır. Ne acıdır ki, insanın o zamanlar düştüğü çıkmaz halen devam etmekte ve naçizane çözüm arayışları da hala sürmektedir. Dünyanın bütün gelişme ve ilerlemelerinin bazı toplumlarla sınırlı kalması, küresel düzeyde bazılarını kazandırırken bazılarını kaybettiriyor olması; belki de geleneksel yapılaşmalarda takılı kalmış olmakla açıklanması gerektiğini göstermektedir. Çıkış ve çözüm aslında oldukça basittir. İnsanın içinde hali hazırda zaten bulunmakta olan bir yeti olarak akıl ve aklın ışığında ortaya koyulacak bilim neticesinde ulaşılacak bilgi, insanı bu girdaptan çıkarmaya yetecek imkanı vermektedir. Esas olan, genelin davranış biçimlerini belirlemek, genelin ihtiyaçları çerçevesinde çalışmalar yapmak ve mantık çerçevesinde oluşturulacak idari ve toplumsal yaşam alanlarını belirlemektir. İnsanlık, türünün gereği olarak bir aradalığına hizmet edecek belli başlı gereksinimlerle çevrelenmiştir. Özel alanında bir birey, kendi iç dünyası ve etrafıyla kurduğu ilişkide istediği kadar girift, geleneksel ya da inanca dayalı bir

yaşam sürmekte özgür olmakla beraber; toplumsal düzlemde her birey basit ortak paydalarda buluşarak aynı yönetsel ve sosyal yasalara tabi olacaktır. Asıl yapılması gereken, söz konusu toplumun kendi ihtiyaçlarının objektif olarak belirlenmesi ve o topluma ait bütün bireylerin bilimsel bir yöntemle birlikte yaşamasının sağlanmasıdır. İnsanları bir arada tutmak ve onları yönetmek, bir zümrenin kendi öğretileri çerçevesinde, dayatma ya da korkutmayla yapılacak bir iş değildir. Nitekim tarih göstermiştir ki, bu iş böyle yapılacak olursa; bir zaman, bir yerde mutlaka bir sıkıntı doğacak, bir bireyin dahi düzen dışı kalmasıyla sistem çökecektir. Bu yüzden sistemi yürütürken ölçüt olarak alınacak kıstasların mutlaka toplumsal hatta evrensel bir nitelik arz etmesi konusunda hassasiyet gösterilmeli, hiçbir insanın tabiatına ters düşmeyecek bir kıstasla yola çıkılmalıdır. Bu kıstas da hiç kuşkusuz, her insanda aynı biçimde ortak olana akıl olmalıdır.

Bacon'ı bir bilim felsefecisi olarak da, bir siyaset felsefecisi olarak da okumak mümkündür. Bu çalışma, Bacon'ın sistemi kendi içinde bu iki disiplini sentezleme yoluyla günümüzün insanına çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Nitekim, Bacon'ın kendisi de Yeni Atlantis adlı masalsi ütopyik ülkesinde, bu yazıda yapılmaya çalışıldığı gibi bir sentez yapmış, bilimsel metotların her birinin insanın toplumsal yaşamında pratiğe dökülebileceğini ve akabinde toplumun daha refah yaşayacağını göstermiştir. Erdemli yaşamak ve ötekini kendinden ayrı düşünmemek; bireysellikteki farklılıklar bir yana, birliktelikteki aynılığın zorunlu eyleme dökülme şartı, insanı bilimsel paydada buluşturma noktasına kendiliğinden götürmektedir. Aklın yolunun ve metodunun bir olduğunun altını çizmekle kalmayan Bacon, kendi zamanını da aşan bir felsefi sistemle bizlere ışık tutmakta ve düşünceleriyle hala çığır açabilmektedir. Bu durum Bacon'ın başarısını göstermekle birlikte; bizler için büyük bir talihsizlik olsa gerek, yenedünya insanının çaresizliğini de vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkaş, S. (1996). “Francis Bacon’un Novum Organum Adlı Eseriyle Düşünce Tarihine Getirdiği Yenilikler”, Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı 19, Ankara: Türk Felsefe Derneği Yayını.
- Bacon, F. (1999). Novum Organum, S. Ö. Akkaş (Çev.), Ankara: Doruk Yayıncılık (Birinci Basım).
- Cevizci, A. (1999). Paradigma Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları (Üçüncü Basım).
- Çotuksöken, B. (2002). Felsefe: Özne-Söylem, İstanbul: İnkılap Kitabevi (Birinci Baskı).
- Çotuksöken, B. (2001). Felsefeyi Anlamak Felsefe İle Anlamak, İstanbul: İnkılap Kitabevi (Birinci Baskı).
- Gökberk, M. (1999). Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi (Onuncu Basım).
- Reichenbach, H. (1981). Bilimsel Felsefenin Doğuşu, C. Yıldırım (Çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi (Birinci Basım).
- Thilly, F. (2000). Felsefenin Öyküsü, Cilt 2, İ. Şener (Çev.), İstanbul: İzdüşüm Yayınları (Birinci Basım).
- Topdemir, H. (1999). “Francis Bacon’un Bilim Anlayışı”, Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı 30, Türk Felsefe Derneği Yayını, Ankara.